

УДК 371.123

МІЛЬТО л. о.

м. Київ, Україна

РИТОРИЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ М.Ф.КОШАНСЬКОГО

У статті розглядається творча, педагогічна спадщина російського педагога-ритора XIX ст. М.Ф. Кошанського, показана його провідна роль у розвитку риторичної майстерності в Росії.

Ключові слова: риторика, риторична майстерність, красномовство, загальна риторика, приватна риторика.

На сучасному етапі науково-технічного розвитку України проблема оволодіння культурою риторичної майстерності особливо гостро постає для кожного члена суспільства, незалежно від сфери його професійної діяльності. Це пояснюється вимогами, що висуваються державою до сучасних спеціалістів. Крім відповідного рівня професійної підготовки, фахівці повинні грамотно, переконливо й аргументовано висловлювати свої знання і погляди. Нові цілі вищої педагогічної школи потребують висококваліфікованих педагогів з критичним мисленням, які володіють високим рівнем риторичної майстерності.

Найбільш продуктивним для розвитку російської риторики була перша половина XIX ст. Це період піднесення риторичної школи, й вчення М.Ф. Кошанського, найбільш впливового педаго-

га-ритора даного періоду, зіграло в цьому вирішальну роль. Сучасні російські дослідники розвитку риторичного мистецтва В.І.Аннушкін, О.О.Волков, ТАЛадиженська, А.КМихальська, З.І. Равкін та ін. широко використовують і цитують праці М.Ф.Кошанського, хоча спеціальних наукових досліджень, присвячених виключно педагогу-ритору і його працям немає. Єдиною такою спробою є робота майже столітньої давності - монографія О.І.Малеїна, що була надрукована в 1901 році.

Микола Федорович Кошанський був найосвіченішою людиною свого часу, а також найбільш впливовим ритором і педагогом XIX ст., якого називають «російським Сократом». Його «Риторики» включали найбільш корисні російські та європейські надбання з риторики і базувалися на кращих традиціях красномовства

XVIII - початку XIX ст. Росії. Підручники М.Ф.Кошанського, як засоби самоосвіти, були провідними у формуванні основ педагогічної майстерності не одного покоління російського вчителства і сприяли оволодінню ними красою мовної комунікації.

М.Ф.Кошанський народився в Москві, точна дата його народження невідома і в різних джерелах вказується по-різному - 1784 або 1785 рр. М.Ф.Кошанський навчався в Московському університетському Благородному пансіоні одночасно з ВАЖуковським, а з 1798 по 1802 рр. - в Московському Імператорському університеті відразу на двох факультетах (юридичному і філософському).

Згідно з формуляром він вивчав російську, старогрецьку, латинську, французьку, німецьку і англійську мови. Успіхи і здібності М.Ф.Кошанського були настільки видатними, що будучи студентом він викладав риторику в Благородному університетському пансіоні, Московському виховному домі, Єкатерининському Московському інституті, пансіонах і приватних будинках.

30 червня 1802 року М.Ф.Кошанський закінчив навчання одразу на двох факультетах університету: філософському (з золотою медаллю за відмінні успіхи в науках) і юридичному. Потім він працював учителем старогрецької і латинської мов в синтаксичних класах Академічної гімназії, викладав риторику в Московському університетському пансіоні.

30 червня 1805 р., в день п'ятдесятилітнього ювілею Московського університету, М.Ф.Кошанський отримав ступінь магістра філософії і вільних мистецтв, одночасно з Р.Ф.Тимківським (1785-1820 рр.), уродженцем Полтавської губернії, який став одним із відомих професорів Московського університету і директором педагогічного інституту (1815 р.).

Саме тоді на М.Ф.Кошанського звернув увагу меценат, опікун Московського університету і товариш міністра народної освіти М.М. Мурашок, талановитий і відомий письменник того часу, фігура дуже значна в історії російської культури. Як пише О.І.Малеїн: «Одним з головних завдань Муравйова було підняття національної науки в Росії, в силу чого він прагнув зайняти університетські кафедри російськими людьми» [6, с.4].

В 1807 р. М.Ф.Кошанський захистив дисертацію, отримав ступінь доктора філософії і став працювати викладачем старших класів гімназії Московського виховного будинку. Окрім цього, він з 1809 р. займав посаду секретаря при цензурному комітеті московського округу, а наступного року був обраний секретарем при комісії

випробувань для отримання чинів. Одночасно Микола Федорович викладав російську словесність у вищих класах Єкатерининського московського інституту, давав уроки в пансіонах та приватних будинках й весь цей час продовжував працювати в Університетському благородному пансіоні. О.І.Малеїн приводить програму за 1810 рік, що свідчить, що М.Ф.Кошанський вивчав зі своїми учнями риторику і логіку, історію російської літератури, російський і латинський синтаксис, міфологію і старовину. Робота в пансіоні була його основною науковою діяльністю, оскільки саме «на користь благородних вихованців Університетського пансіону» він надрукував свої підручники [6, с.10-11].

В період з 1802 - 1811рр., тобто в період після закінчення університету і до поступлення на службу до Царськосільського ліцею, М.Ф.Кошанським були опубліковані: «Таблиці латинської граматики» (1805-1806 рр.); «Початкові правила російської граматики» (1806-1810 рр.) та ін. Саме в цей період М.Ф.Кошанський заявив про себе як талановитий науковець і педагог, але численні уроки в різних місцях заважали йому зосередитися на науковій роботі.

В 1811 р. Микола Федорович став професором російської і латинської словесності Імператорського Царськосільського ліцею і викладав в Ліцеї до 1828 року, коли за станом здоров'я залишив службу.

Він намагався передати своїм вихованцям власний життєвий і професійний досвід. На відміну від більшості наставників ліцею, М.Ф.Кошанський був відомим вченим, професором з десятирічним учительським досвідом. Молодий високоосвічений педагог прекрасно володів французькою, німецькою і англійською мовами, був автором підручників, відомим літератором і перекладачем.

Принципи педагогічної майстерності були покладені в основу педагогічної діяльності М.Ф.Кошанського. За його глибокими переконаннями, головним завданням педагога є збуджувати і посилювати в душі учнів живу любов до всього розумного, великого і прекрасного. За вісімнадцять років педагогічної діяльності М.Ф.Кошанський зарекомендував себе як прекрасний викладач, відданий своїй справі. Ліцеїсти шанували свого вчителя і згадували, що захоплювалися розказами і читанням педагога, з нетерпінням очікували його лекції і з довір'ям показували йому свої «поетичні гріхи». Колишній учень М.Ф.Кошанського, віце-президент Російської Імператорської академії наук - Я.К.Грот, який навчався в Ліцеї з 1826 року, серед дуже хороших професорів згадував саме його.

Вивченню риторики в Ліцеї надавалось велике значення. Багато часу на заняттях професор відводив навчанню ліцеїстів складати поетичні твори на задану тему і вимагав від своїх вихованців уваги до кожного слова: «Не поспішайте писати, навчіться перш за все мислити і відчувати. Скажуть: генію правила не потрібні. Не сперечаюсь. Але перерахуйте геніїв. І не забудьте, що кедр спочатку росте нарівні з травою і гріється тим самим сонечком і питається тією ж росю» [3].

Записи ліцеїстів свідчать, що професор намагався передати своїм вихованцям, що «Первое достоинство слога - ясность. Ясность соблюдается четырьмя способами: твердым знанием предмета, внутренней связью мыслей, естественным порядком слов, точностью слов и выраженный» [9].

В своїх наукових працях М.Ф.Кошанський чітко формулював загальні правила організації тексту і підкреслював, що «Каждое слово должно быть на своем месте. Всякое лишнее слово в прозе есть бремя для читателя. В идеальном тексте, должна присутствовать красота слов, соразмерность их в каждом предложении. Роскошь слога не должна быть самоцелью, она часто скрывает бедность мыслей и пленяет только один век, одно поколение» [3].

Цікавими були теми ліцейських творів, що мали моральний характер, наприклад, «Доброчинність», «Безсмертя є мета людського життя» та ін. Іноді вихованцям пропонувалося описати те чи інше явище природи, наприклад, схід сонця або квітку. М.Ф.Кошанський завжди залишав ліцеїстам свободу для прояву своєї творчої індивідуальності.

Колишній ліцеїст Пушин згадував: «Как теперь вижу тот послеобеденный класс Кошанского, когда, окончив лекцию несколько раньше урочного часа, профессор сказал: «Теперь, господа, будем пробовать перья: опишите мне, пожалуйста, розу стихами». Наши стихи вообще не клеились, а Пушкин мигом прочел два четверостишия, которые всех нас восхитили. Кошанский взял рукопись себе» [7, с. 84].

На думку М.Ф.Кошанського, щоб написати достойні твори, необхідно «наблюдательное чтение лучших сочинений», роздуми та вправи. Саме тому на його заняттях ліцеїсти самостійно розбирали і зачували тексти О.С.Пушкіна, М.В.Ломоносова, В.А.Жуковського та ін. Педагог був добре знайомий з усіма віршами і поемами О.С.Пушкіна, часто читав його твори в класі. Про це свідчать не лише спогади Я.КГрота, а й інших ліцеїстів.

Авторитет Микола Федорович серед вихованців був дуже високий: «Усіх їх [викладачів] пе-

ревершував Кошанський, який був в ліцеї і пансіоні, як професор Мерзляков в Московському Університеті. З багатосторонньою класичною освітою і великим педагогічним досвідом він поєднував надзвичайно тонкий і витончений смак, захоплений поетичний настрій і особливий дар передавати те і інше своїм слухачам. Він намагався підтримувати і розвивати у своїх слухачах, любов до літературних вправ, прозаїчних і віршованих, що встановилася ще з часів Пушкіна і Дельвіга». [6, с.33].

Я.КГрот також підкреслює наявність у М.Ф.Кошанського таланту лектора. В одному із листів П.А.Плетньову він повідомляє, що у Миколи Федоровича були «усі якості прекрасного викладача», він був прекрасним педагогом і майстерно володів словом. У своїх спогадах один із ліцеїстів писав: «...вся його зовнішність, м'яка і витончена за формами, цілком відповідала його внутрішнім чеснотам, і все разом навіювало до нього щирю любов і повагу вихованців» [9].

Оцінюючи твори своїх вихованців, Микола Федорович дотримувався власного педагогічного принципу педагогічної майстерності: «...попытки учащихся не должны охлаждаться порицанием, но согреваться участием друга-наставника, который всегда говорит прежде, что хорошо и почему, а после показывает, что должно быть иначе и каким образом» [3].

15 березня 1828 року, після виходу у відставку, М.Ф.Кошанський співпрацював разом з такими відомими філологами-педагогами як О.Х.Востоков, Я.В.Толмачов, М.І.Тализін і продовжував працювати в комітеті при міністерстві народної освіти, який рецензував посібники, що використовувалися в навчальних закладах Росії.

Саме в цей період М.Ф.Кошанський написав свої найвідоміші «Риторики», в основу яких ліг його педагогічний досвід і лекційний матеріал, читаний ним перед ліцеїстами. Його підручники з риторики відрізнялись простотою та доступністю стилю, найкращими прикладами із сучасної російської літератури, яку М.Ф.Кошанський знав досконало. «Общая Риторика» (1830 р.), стала популярним підручником для студентів і витримала 10 видань. Над «Частною Риторикою» педагог працював до кінця свого життя, вона була надрукована в 1832 р., вже після смерті автора і витримала 7 видань.

Тріумфом педагогічної діяльності М.Ф.Кошанського було визнання його «Общей риторики» зразковим підручником для навчальних закладів Російської імперії. У вступі М.Ф.Кошанський пояснював значення поняття «красномовство» як уміння та мистецтво мислити. Педагог писав: «Риторика, имеа предметом

мысль, показывает, откуда они (мысли) почерпаются, как приводятся в порядок и как излагаются» [3].

На думку М.Ф.Кошанського, загальна мета педагога «...состоит в том, чтобы раскрыть все способности ума, дать рассудку и нравственному чувству надлежащее направление, возбудить и усилить в душе учащихся живую любовь ко всему благоразумному, великому и прекрасному» [3]. Таким чином, М.Ф.Кошанський вважав, що розум, моральні почуття і краса - це обов'язкові умови дійсно чудової мови і риторичного ідеалу педагога.

Перше видання «Частной Риторики» М.Ф.Кошанського вийшло в 1832 р., після його смерті і було підготовлено до друку О.Х.ВОСТОКОВЫМ. Збереглися відгуки про його «Риторика» відомих філологів ОХВостокова, Я.В.Толмачова і М.І.Тализіна. Я.В.Толмачов відзначав, що «Частная Риторика» адаптована «...по методе и образу изложения к понятию учеников». М.І.Тализін підкреслював, що «Риторики» М.Ф.Кошанського «...гораздо приступнее и занимательнее для начинающих учиться красноречию чем «Учебная книга российской словесности» Н.И. Греча. М.І.Тализін звертав увагу на те, що всі поняття викладені «...ясно, просто, даже привлекательно и почти каждое снабжено примерами из лучших наших писателей» [4].

Підручники М.Ф.Кошанського користувалися популярністю, саме по них до 1851р. навчалися декілька поколінь гімназистів і ліцеїстів Росії. Міністерство народної освіти, не наважуючись відразу відмінити ці підручники, доручило зробити на них відгук академіку П.О.Плетньову, який у листі Я.К.Гроту від 28 лютого 1848 року обгрунтував свою думку про «Риторики» М.Ф.Кошанського так: «Я расхваливаю ее, находя, что ежели уж нужно учиться риторике, то, конечно, лучше по дельной, умной, хотя и очень педантской книге Кошанского, нежели по глупой, бестолковой и обличающей прямое невежество, как у всех других» [8, с.195].

Захищаючи пам'ять учителя від нападок, Я.К.Грот підкреслював, що «Риторики» М.Ф.Ко-

шанського, по-перше, «...имеют одно редкое для того времени достоинство - историческую основу, знакомят в правильной системе с историей древней и новой литературы, в особенности русской, и, во-вторых, что они заключают в себе только нить или канву, по которой дальнейшее развитие и оживление предмета предоставляется знанию и искусству хорошего преподавателя» [2, с.42].

Отже, перша половина XIX століття - це розквіт російської риторики, де було поставлено завдання адаптувати загальну риторичку до гімназичних курсів, ліцеїв і університетів. Вагомий науково-теоретичний доробок у становлення педагогічної майстерності вчителя здійснив М.Ф.Кошанський - педагог-ритор і науковець, який став виразником і втілювачем кращих російських традицій педагогічної риторики. Його підручники з риторики є актуальними і можуть бути успішно використані сучасними педагогами в процесі підготовки учнів і студентів до опанування риторичною майстерністю. Микола Федорович Кошанський помер 22 грудня 1831 року в Санкт-Петербурзі від холери і був похований на Смоленському кладовищі.

Література

1. Аннушкин В.И. Русская риторика: исторический аспект / В.И. Аннушкин. - М.: Высшая школа, 2003.-400.
2. Грот Я.К. Пушкин, его лицейские товарищи и наставники / Я.К.Грот. - СПб., 1887.
3. Кошанский Н.Ф. Общая риторика / Н.Ф.Кошанский. - 7-е изд. СПб., 1842.
4. Михайлова Н.И. Лицейский преподаватель А.С.Пушкина Н.Ф. Кошанский и его «Риторика» / Н.И.Михайлова // Русская словесность. - 1998. - № 3. - С. 13.
5. Михальская А.К. Педагогическая риторика. История и риторика. М.: «Academia», 1998. - 448 с.
6. Малейн А.И. Николай Федорович Кошанский / А.И.Малейн // Памяти Леонида Николаевича Майкова. СПб., 1901.
7. Пущин И.И. Записки о Пушкине / И.И.Пущин // А.С.Пушкин в воспоминаниях современников. М., 1974. С. 84.
8. Переписка Я.К.Грота с П.А. Плетневым. - СПб., 1896.-Т.3.-С. 195.
9. Равкин З.И.Педагогика Царскосельского лицея пушкинской поры (1811 - 1817гг.): историко-педагогический очерк. М.: Высшая школа, 1999. - С. 38-39.

МИЛЬТО Л.А.

РИТОРИЧЕСКОЕ МАСТЕРСТВО В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ М.Ф. КОШАНСКОГО

В статье раскрывается творческое, педагогическое наследие российского педагога-ритора XIX в. Н. Ф. Кошанского, показана его ведущая роль в развитии риторического мастерства в России.

Ключевые слова: риторика, риторическое мастерство, красноречие, общая риторика, частная риторика.

MILT O L. O.

RHETORICAL SKILLS IN PEDAGOGICAL HERITAGE OF N.F. KOSHANSKYI

The article reveals the creative, pedagogical heritage of the Russian teacher, rhetorician of the XIX century N. F. Koshanskyi, shows his leading role in the development of rhetorical skills in Russia.

Key words: rhetoric, rhetorical skill, eloquence, common rhetoric, private rhetoric.